

Структурно-функціональні особливості ремарки у п'єсі Бертольта Брехта "Der gute Mensch von Sezuan"

Драма як рід літератури суттєво відрізняється від епосу та лірики. Перш за все, це зумовлено особливою побудовою та функцією драматичного тексту, який може бути прочитаний як літературний твір, а також може бути інсценований. Однією з характерних особливостей тексту драми є наявність авторських ремарок.

Драматичні твори різних періодів характеризуються різною кількістю авторських ремарок, проте, починаючи з XVIII століття, їхня кількість у драматичних текстах стрімко збільшується [1:54-55]. Процес розширення ремарок триває протягом XX століття. Так, у деяких п'єсах Б. Шоу, С. Беккета й П. Хандке їх обсяг перевищує обсяг висловлень персонажів, і другорядний текст стає головним [9:35-36].

Відповідно зростає інтерес науковців до дослідження особливостей функціонування авторських ремарок у драматичному тексті. Цією проблемою займалися, зокрема, такі дослідники, як Л. Бублейник, В. Корольова, Ю. Надич, К. Толчєєва, Л. Чалова, О. Мосієнко, С. Дубровина, М. Пфістер та ін.

Актуальність даної статті зумовлена її належністю до кола питань сучасної лінгвістичної науки, які стосуються особливостей структури та семантики художніх текстів, мовних складових індивідуального авторського стилю.

Мета даної статті – дослідити стилістичні функції та структурні особливості авторських ремарок у п'єсі Бертольта Брехта "Der gute Mensch von Sezuan".

Об'єктом дослідження є авторські ремарки як вербальна складова драматичного тексту.

Предметом дослідження є структурно-функціональні особливості ремарки у драматичному тексті.

Матеріалом дослідження виступає п'єса Бертольта Брехта "Der gute Mensch von Sezuan".

З літературознавчої точки зору авторську ремарку тлумачать як "авторські пояснення умов та часу дії, зовнішнього вигляду й поведінки дійових осіб, їхньої міміки, інтонації, психологічного змісту висловлень тощо" [3]. На сучасному етапі ремарку вже не трактують як щось факультативне, другорядне, допоміжне в структурі драматургічного тексту. Велика кількість досліджень доводить роль ремарки як носія підтекстової інформації, як засобу актуалізації реплік, визначення стосунків між персонажами й надання авторської оцінки [3].

У науковій літературі зазначається, що ремарка виступає в якості своєрідної зони контакту автора з адресатом [6]; ремарки містять інформацію про емоційний стан персонажа, його ставлення до співрозмовника і до подій, що відбуваються за його участі, а також надають характеристику його мовленнєвої і кінетичної поведінки, тобто вказують на модально-емоційний зміст репліки [2].

Проведений аналіз функціонування авторських ремарок у тексті п'єси "Der gute Mensch von Sezuan" базувався на класифікації, запропонованої дослідницею Л. Чалою [7]. Це дозволило виокремити такі функціональні типи ремарок у даному творі:

Наративну стилістичну функцію виконують, як правило, ініціальні ремарки, які описують дислокацію героїв. Найчастіше вони представлені одним або двома реченнями і мають не більше двох предикативних центрів, наприклад: *Shen Te, verwirrt durch die späte Begrüßung, verbeugt sich. Sie hat in der einen Hand die Rechnung des Schreiners, in der anderen den Mietskontrakt* [8:27]. Проте в п'єсі „Der gute Mensch von Sezuan“ зустрічаються також поширені та белетризовані наративні ремарки, що мають більш ніж два предикативні центри й ускладнені авторськими метафорами, інтенціями, порівняннями [3].

Дескриптивну стилістичну функцію виконують ремарки, які описують різноманітні нюанси, зокрема:

1. Деталі вбрання та зовнішності персонажів. Завдяки цьому автор надає влучну, часом іронічно забарвлену характеристику певної суспільної групи, професійної або національної спільноти: *Herein ein ältliches Paar und ein schäbig gekleideter Mensch* [8:20].

2. Мовлення героїв з точки зору його емоційного наповнення й якості голосового тону (акустичні ремарки): „*Ruft ihm nach, auf die Hausbesitzerin schielend*“ [8:26], „*Leise*“ [8:36], „*heiser*“ [8:36], „*Laut*“ [8:42], „*Schreiend*“ [8:130], „*Sie lacht*“ [8:112].

3. Деталі інтер'єру, просторової локалізації предметів, пейзажу та погоди: „*Eine Barbierstube, ein Teppichgeschäft und Shen Tes Tabakladen. Es ist Montag. Vor Shen Tes Laden warten zwei Überbleibsel der achtköpfigen Familie, der Großvater und die Schwängerin, sowie der Arbeitslose und die Shin*“ [8:53]. *Der Laden ist zu einem Kontor mit Klubsesseln und schönen Teppichen geworden. Es regnet.* [8:111]

Експланаторна стилістична функція характеризує ремарки, які вносять додаткову інформацію про предмети і явища, що були згадані раніше, пояснюють дії героїв, передають авторську оцінку. Такі ремарки містять інформацію про:

1. Локальні рухи героїв: *Er kippt die Stellage um, setzt sich darauf und schreibt seine Rechnung* 24 „*Er nimmt sich noch eine Zigarre, dann steckt er ein paar in die Tasche, und am Ende nimmt er die Kiste unter den Arm*“ [8:68]; „*Er holt aus dem Gelaß einen Shawl und wirft ihn Wang zu*“ [8:71]; „*Man setzt sich und beginnt zu rauchen*“ [8:118]; „*Er geht*“ [8:117].

2. Адресованість мовлення (адресатні ремарки): „*zu Shen Te*“ [8:26], „*Zu dem Mann*“ [8:33], „*zum Polizisten*“ [8:41], „*Zum Publikum*“ [8:60].

Характерологічну стилістичну функцію виконують ремарки, які вказують на особливості емоційного стану героїв. Серед них виокремлюємо:

1. Інтроективні ремарки (прямо вказують на психологічний стан героя): „*böse*“ [8:101], „*beunruhigt*“ [8:89], „*verzweifelt*“ [8:85], „*erschrocken*“ [8:81], *ernst* [8:71].

2. Ремарки, які вказують на манеру мовлення, особливості комунікативної поведінки дійової особи: „*abwesend*“ [8:101], „*zitternd*“ [8:75], „*atemlos*“ [8:74], „*mühsam*“ [8:68].

За нашими спостереженнями, у п'єсі Б. Брехта "Der gute Mensch von Sezuan" використання ремарок, які виконують дескриптивну функцію, не має системного характеру, тому не можна говорити про те, що такі ремарки притаманні авторському стилю. Наративні

ремарки зустрічаються в проаналізованому тексті частіше і представляють собою поєднання декількох речень різних видів.

На відміну від цих типів ремарок, часто зустрічаються ремарки, які виконують експланаторну стилістичну функцію, в тексті. Розглянемо приклад:

SUN Wollen wir sagen, weil ich die Hand am Busen habe? Stopfs in deine Pfeife und rauchs! *Er nimmt sich noch eine Zigarre, dann steckt er ein paar in die Tasche, und am Ende nimmt er die Kiste unter den Arm. Du kommst zu ihr nicht mit leeren Händen: bei der Heirat bleibts. Und da bringt sie die 300, oder du bringst sie, oder sie, oder du! Ab.*

DIE SHIN *steckt den Kopf aus dem Gelaß*: Keine angenehme Erscheinung! Und die ganze Gelbe Gasse weiß, daß er das Mädchen vollständig in der Hand hat.

SHUI TA *aufschreiend*: Der Laden ist weg! Er liebt nicht! Das ist der Ruin. Ich bin verloren! *Er beginnt herumzulaufen wie ein gefangenes Tier, immerzu wiederholend „Der Laden ist weg!“, bis er plötzlich stehenbleibt und die Shin anredet [8:68-69].*

У даному фрагменті п'єси спостерігаємо відразу декілька експланаторних ремарок, що містять інформацію про локальні рухи героїв та виражені переважно простими поширеними та складними реченнями: *Er nimmt sich noch eine Zigarre, dann steckt er ein paar in die Tasche, und am Ende nimmt er die Kiste unter den Arm; steckt den Kopf aus dem Gelaß; Er beginnt herumzulaufen wie ein gefangenes Tier, immerzu wiederholend „Der Laden ist weg!; bis er plötzlich stehenbleibt und die Shin anredet.* За їх допомогою автор дає додаткову характеристику персонажів (наприклад підкреслює безцеремонність Сун: *Er nimmt sich noch eine Zigarre, dann steckt er ein paar in die Tasche, und am Ende nimmt er die Kiste unter den Arm*), їх психологічного стану (ремарка *Er beginnt herumzulaufen wie ein gefangenes Tier, immerzu wiederholend „Der Laden ist weg!; bis er plötzlich stehenbleibt und die Shin anredet.* Підкреслює *вкрай схвильований стан Шуй Та, він доведений до відчаю*).

Ремарки, які виконують характерологічну функцію, також мають високу частоту вживання у творі. Переважна більшість таких ремарок представлені неповними еліптичними реченнями, наприклад: „*freundlich*“ [8:41], „*spöttisch*“ [8:45], „*zögernd*“ [8:67]; „*angstvoll*“ [8:112].

Слід зазначити, що один коментар автора може виконувати декілька функцій. Так, наприклад, акустичні ремарки можуть бути як експланаторними, так і дескриптивними. Ремарки, які характеризують фізичні рухи героїв, можуть виконувати водночас характерологічну, експланаторну і дескриптивну функції.

Отже, особливості функціонування ремарки пов'язані зі стилістичними, образно-композиційними та ідейно-тематичними завданнями, що ставить перед собою автор при творенні художнього тексту [4].

З точки зору синтаксичної структури ремарки можуть бути представлені у вигляді простих, складних або декількох самостійних речень [5]. У проаналізованому творі наявні ремарки, що представлені:

1. неповними реченнями (найчастіше пропущений підмет): *nahrufend* [8:67], *tritt hinzu* [8:56], *tritt ein* [8:35], *zum Publikum* [8:15];

2. повними простими реченнями: *Er trocknet sich den Schweiß ab* [8:15], *Er gibt ihr Geld* [8:18], *Sie winkt Sun zu sich* [8:79];

3. Складними реченнями: *Frau Yang bedeutet ihm zu schweigen, denn wieder werden Schritte hörbar [8:85], Er zieht ein Scheckbuch heraus und zeichnet einen Scheck, den er ihr auf den Wagen legt [8:91], Während Shen Te verzweifelt die Arme nach ihnen ausbreitet, verschwinden sie oben, lächelnd und winkend [8:134];*

4. поєднанням двох або більше речень різних видів: *Sie hebt das Kind auf, und in einer Rede drückt sie ihr Entsetzen aus über das Los armer Kinder. Dem Publikum das graue Mäulchen zeigend. Sie beteuert ihre Entschlossenheit, ihr eigenes Kind keinesfalls mit solcher Unbarmherzigkeit zu behandeln [8:97]; Herein Wang mit dem Schreiner. Er führt zwei Kinder an der Hand [8:98].*

Якщо розглядати розміщення ремарки стосовно прямої мови, то вона може бути у препозиції: WANG *sich umblickend*: Alles ist ruhig [8:29]., постпозиції: DIE ALTE Wenn er nicht gefällt, tauschen Sie ihn ruhig um. *Zieht sie beiseite* [8:55]. або інтерпозиції Herr Shu Fu Keinerlei Versprechungen, daß Sie meine Hilfe annehmen wollen! Aber hier *er zieht ein Scheckbuch heraus und zeichnet einen Scheck, den er ihr auf den Wagen legt* fertige ich Ihnen einen Blankoscheck aus... [8:91]. Переважна більшість ремарок в тексті займають препозицію та постпозицію, ремарки в інтерпозиції представляють дуже незначну кількість.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що в тексті п'єси "Der gute Mensch von Sezuan" переважають ремарки, які представлені неповним реченням (у більшості випадків вони виконують характерологічну функцію) та ремарки, представлені складним реченням (вони в свою чергу найчастіше пояснюють локальні рухи героїв).

Література

1. Асмут Б. Вступ до аналізу драми / Б. Асмут. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 220 с.
2. Иванова Т. Г. Ремарка как средство передачи авторского замысла [Електронний ресурс] / Т. Г. Иванова. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/remarka-kak-sredstvo-peredachi-avtorskogo-zamysla>
3. Корольова В. В. Авторська ремарка як компонент мовного простору сучасної української драми / В. В. Корольова // Філологічні студії. – 2014. – №11.
4. Мойсієнко О. А. Структурно-семантичні та функціональні особливості ремарки в художньому тексті (на матеріалі творів Алкі Зеї) : автореф. дис....канд. філ. Наук / О.А.Мосієнко. ; КНУ ім. Т.Шевченка. – К., 2008. – 16 с.
5. Зорин Н. А. Разрушение мизансцены (к проблеме авторских ремарок в драматических произведениях) [Електронний ресурс] / Н. А. Зорин. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/a-n-ostrovskiy-razrushenie-mizanstseny-k-probleme-avtorskoj-remarki-v-dramaticheskikh-proizvedeniyah>
6. Толчеева К. В. Авторская ремарка как средство визуализации и характеристики персонажа [Електронний ресурс] / К. В. Толчеева. – Режим доступу: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2007/01/2007-01-09.pdf>.
7. Чалова Л. В. Стилистические функции ремарок в пьесах Б.Шоу [Електронний ресурс] / Л. В. Чалова. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/stilisticheskie-funktsii-remarok-v-piesah-b-shou>
8. Brecht B. Der gute Mensch von Sezuan / B. Brecht. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2003. – 214 S.
9. Pfister M. Das Drama : 11. Auflage / M. Pfister. – München : Wilhelm Fink Verlag, 2001. – 454 S.